

Miskolci Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola

FARKAS Judit Antónia

SZÉP KÖNYVEK KULTUSZA
Bibliofil könyvkultúra Magyarországon
(1914–1949)

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Kabdebó Lóránt, professor emeritus
Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Kecskeméti Gábor, egyetemi tanár

Miskolc, 2011.

Témaválasztás, kitűzött feladatok

A tömegtermeléssel készülő könyvek 19. század végi elterjedésével és a könyvvásárlás tömegessé válásával Európa-szerte egyre nagyobb érdeklődés támadt a nagy műgonddal és kézműves technikával megalkotott könyvek iránt. Az Angliából elinduló könyvművészeti reformok eredményeként megjelentek a képzőművészek által tervezett és illusztrált egyedi kiadványok, és a könyvtervezés művészi rangra emelkedett. Magyarországon némi késéssel a 20. század első évtizedeiben élénkült meg az érdeklődés a könyv- és nyomdaművészeti szempontból igényesen kiállított, olykor luxusszámba menő illusztrált könyvek készítése, vásárlása és gyűjtése iránt. Ez a folyamat egyrészt a korlátozott példányszámú, kortárs amatőr-bibliofil jellegű könyvek számának megnövekedésében, másrészt a könyvkedvelés és könyvgyűjtés fellendülésében, szervezeti kereteinek kiépülésében volt tetten érhető. Erre az időszakra tehető az első magyarországi könyvbarátokat tömörítő egyesület megalakulása, a könyvgyűjtéssel és könyvművészettel foglalkozó cikkek, szaklapok, könyvaukciók és könyvkiállítások megszorodása is.

Disszertációmban a magyarországi bibliofília 20. század eleji kultúrtörténetének monografikus igényű feldolgozását tűztem ki célul. Bár a témában született már jó néhány részpublikáció, annak több tudományterületre kiterjedő komplex vizsgálata az összefoglaló jellegű és tervszerű hazai könyvtörténeti kutatások hiánya és a kedvezőtlen forrásadottságok miatt ez idáig elmaradt. Arra törekedtem, hogy feltérképezsem a modern bibliofil könyvkultúra kialakulásában és felvirágzásában fontos szerepet vállaló személyek körét, és minél teljesebb képet adjak az amatőr-bibliofil könyvek előállításának, terjesztésének, népszerűsítésének és fogadtatásának körülményeiről, gazdasági-társadalmi-kulturális kontextusáról. E logika mentén először az amatőr-bibliofil könyvek megalkotásában és forgalmazásában részt vevő vállalkozókkal (nyomdász, kiadó, könyvkötő, könyvkereskedő) foglalkoztam, majd az olvasó-gyűjtőkre tértem rá, végül pedig a bibliofília nyilvánosságát vizsgáltam meg. Az amatőr-bibliofil könyvek útját tehát megszületésüktől egészen birtokba vételükig és befogadásukig követtem nyomon.

Az általam vizsgált időszak 1914-ig, a békéscsabai Tevan nyomda és kiadó úttörő amatőr könyvsorozatának megjelenésével veszi kezdetét. Ekkorra tehető a modern magyar könyvművészet megszületése és ekkor indult először szervezkedés a hazai könyvbarátok és gyűjtők egyesületbe tömörítésére. A tárgyalt korszakot a nyomdák, kiadóvállalatok 1949-es államosításával, illetve a *Magyar Bibliophil Társaság* önkéntes feloszlásával zárom le. A

megjelölt korszakhatárok nem csupán történeti eseményekhez kötődnek, de kifejezetten szimbolikus dátumok a bibliofília tekintetében.

Dolgozatomban többek között arra kerestem a választ, milyen gazdasági, társadalmi és kulturális feltételei voltak a hazai könyvművészeti mozgalom kibontakozásának és a szép magyar könyvek kelendőségének. Hogyan készültek és kik vettek részt a művészi módon kiállított, illusztrált, kis példányszámú, számozott és nem ritkán borsos árú kötetek megalkotásában és terjesztésében? Miben különbözött a bibliofil könyvkészítés minősége a profit elé helyező altruista szemlélete a kereskedelmi könyvkiadás nyereségre tekintő üzletpolitikájától? Mit gyűjtöttek a hazai bibliofilek? Milyen megnyilvánulási formái és intézményes keretei voltak a szép könyvek elismertetését és gyűjtését előmozdító kezdeményezéseknek? Milyen hatással voltak a szóban forgó kiadványok a korszak könyvkiadására, azon keresztül pedig a szellemi, művészeti életre és közízlésre?

Módszerek és források bemutatása, a disszertáció felépítése

Választott témám összetettsége és feldolgozatlansága miatt hamar szembesülnöm kellett azzal, hogy nekem kell elvégezni az alapkutatások egy részét. A legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy a korabeli, elsősorban kisebb és sok esetben szervezetlen adminisztrációval rendelkező vállalkozások működésére, az egyesületek, könyvgyűjtők tevékenységére és a könyves orgánusok szerkesztésére vonatkozó források (összefüggő irat-együttesek, személyes és hivatalos levelezések, könyvgyűjtemények stb.) jelentős része megsemmisült, vagy szétszóródott a második világháború pusztításai, majd a kommunista diktatúra viszonyai miatt. De az is nagy hátrányt jelentett, hogy a rendelkezésre álló szakirodalom sok esetben ismeretterjesztő igénnyel íródott és nem tartalmazta a hivatkozásokat. A kutatás megkezdésekor ezért elsősorban a primer források összegyűjtésére és feldolgozására helyeztem a hangsúlyt. A munkát a forráskritika módszerével indítottam meg. A források módszeres áttekintése és újraértékelése mellett elengedhetetlen volt az eddigi forrástípusok kiterjesztése is. A téma feldolgozását az interdiszciplinitás jellemzi. Az alapvető könyv- és kultúrtörténeti megközelítés mellett alkalmanként az irodalom-, művészet-, gyűjtés-, intézmény-, társadalom-, gazdaság- és sajtótörténeti szempontok is szerepet kapnak.

A vállalkozásokra, egyesületekre, könyves eseményekre, gyűjtőkre vonatkozó legkülönbözőbb iratok többségét (pl. anyakönyvi, cégbírósági, peres iratok, levelezések, visszaemlékezések) a Békés Megyei Levéltárban, a Budapest Főváros Levéltárban, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

Kézirattárában, Petőfi Irodalmi Múzeum Adattárában és a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetében gyűjtöttem össze. A kedvezőtlen forrásadottságok miatt igen értékes forrásnak bizonyultak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében és az Országos Széchényi Könyvtár Plakát és Kisnyomtatványtárában található különféle kis- és aprónyomtatványok (kiadói jegyzékek, felhívások, reklámanyagok, plakátok, szignetek, stb.), illetve a sajtóorgánumban közzétett felhívások és hirdetések.

A vállalkozások összefüggő iratanyagának hiányából fakadóan a kiadók munkásságának feltárásakor a közreműködésükkel készült könyvek bizonyultak az egyik legfontosabb forrásnak, így nagy hangsúlyt fektettem az amatőr-bibliofil könyvek számbavételére. Mivel a legtöbb könyvtári katalógusban és a különféle könyvészeti összefoglalók névmutatóiban a kiadók és nyomdák alapján nem mindig lehet keresni, a számozott, dedikált amatőr-bibliofil kötetek felkutatása igen hosszadalmas munkát igényelt. Számos esetben csak a szerencsén, illetve a kitartó antikváriumi és könyvtári keresésen múlt, hogy egy-egy nyomtatványt be tudtam azonosítani. A gyűjtőmunkában a szakirodalom és a nyomtatott könyvjegyzékek mellett a nemzeti bibliográfiákat és az utóbbi évek aukcióinak elektronikus formában hozzáférhető adatsorait használtam fel.

A könyvek kézbevétele egyrészt forrásértékük miatt volt szükséges. A kötetek kolofonjai, azaz az előállításra vonatkozó részletes leírások, valamint a kiadványok végén található és a kutatók figyelmét gyakran elkerülő kiadói hirdetések és programok rendkívül sok értékes adatot tartalmaznak, különösen a vállalatok kiadópolitikájáról. A könyvek kiállításának és anyagának (könyvdísz, illusztráció, tipográfia, kötés, papír) megvizsgálása esztétikai értékelésük szempontjából volt nélkülözhetetlen. A művek teljes körű irodalmi és művészeti elemzésétől azonban eltekintettem. Ebből kifolyólag az alkotókkal (grafikus, szerző) is csak az említés szintjén foglalkoztam. A korszak könyvművészetének művészettörténeti szempontú feldolgozására módszertani és terjedelmi okok miatt nem vállalkoztam.

A disszertáció felépítésére rátérve elsőként a modern magyarországi bibliofília fejlődéstörténetének körülményeit mutattam be. Röviden kitértem a 19. századi végi előzményekre, illetve azokra a gazdasági, társadalmi és kulturális folyamatokra, amelyek a művészi kiállítású kötetek iránti érdeklődés megnövekedéséhez vezettek. Ezt követően vettem számba a vállalkozókat. Mivel főként a magas szakmai képzettséggel rendelkező és külföldön iskolázott tipográfus-nyomdászok, valamint a szellemi életben otthonosan mozgó és az újabb irodalmi, művészeti jelenségekre fogékony úgynevezett kultúrkiadók jártak élen a legújabb hazai nyomdaművészeti és könyvművészeti irányok közvetítésében és népszerűsítésében, ezért kiemelt figyelmet fordítottam az ő portréik megrajzolására és az általuk létrehozott

műhelyek jellemzésére. Csak azokkal a javarészt törpe, kis és közepes vállalkozásokkal foglalkoztam behatóan, amelyek nem elsősorban üzleti okok miatt, nagy nyereség reményében, hanem a könyvművészet és bibliofília hazai előmozdításának missziójával jelentették meg művészi igénnyel készült könyveiket. A következő cégek feleltek meg ennek a kritériumnak: Kner Izidor, Tevan Adolf, Biró Miklós, Táltos rt, Amicus, Sacelláry Pál, Magyar Szemle Társaság, Hungária rt, Officina.

A könyves vállalkozók és vállalkozások tevékenységét kultúrtörténeti megközelítésben dolgoztam fel, de a társadalomtörténeti és gazdaságtörténeti szempontokat is igyekeztem szem előtt tartani. Az egymás után következő esettanulmányokban bemutattam a vállalkozók társadalmi és kulturális hátterét, motivációit, tanulmányaik és szakmai képzettségük, kapcsolati hálói, illetve üzletpolitikájuk jellemzőit. Nem mulasztottam el a cégek köré tömörülő különféle alkotói műhelyek rövid jellemzését sem, mivel ezek a két háború közötti magyar irodalmi és művészeti élet fontos szereplőinek biztosítottak bemutatkozási lehetőséget. Fontosnak tartottam rámutatni, milyen kiemelkedő kulturális jelentőségük volt a korszak szellemi és kulturális életében.

A könyvkötők, könyvkereskedők és könyvgyűjtők munkásságát nem a könyvkiadóknál alkalmazott módszertani megoldással, azaz több esettanulmánnyal, hanem egyetlen egy általam kiválasztott személy tevékenységének részletesebb bemutatásával foglaltam össze. A könyvkötők közül Kner Erzsébetre, a bibliofil könyveket árusító kereskedők közül pedig egy olyan, eddig nem kutatott vállalkozóra esett a választásom, aki a művészi könyveket nem csupán gyűjtötte, hanem azok kiadásából, népszerűsítéséből és árusításából is kivette a részét. Kellner István tevékenységének rekonstruálásában a könyvkatalógusok, ex librisek és saját kiadású könyvek mellett a cégbíróági, hagyatéki és peres iratok voltak segítségemre. A könyvkereskedő könyvkészletének alapos vizsgálatát követően bebizonyosodott, hogy Magyarországra a legfontosabb, nyugat-európai gyűjtők körében keresett régi és legújabb könyvek mind eljutottak.

A könyvgyűjtők esetében arra törekedtem, hogy általános képet adjak a legnépszerűbb hazai gyűjtési területekről, a gyűjtők ízléséről és könyvszeretetük mögött meghúzódó érzelmi, intellektuális, gazdasági és társadalmi mozgatórugókról. Szemlér Lőrinc ez idáig teljesen ismeretlen gyűjtőtevékenységének részletesebb bemutatását a családi kézben levő iratok, egy feledésbe merült rövid életű lap és árverésre bocsájtott könyvgyűjteményéről készült nyomtatott katalógus tette lehetővé.

A bibliofília nyilvánosságát egyrészt a különféle könyves, gyűjtő és művészeti egyesületek, másrészt a periodikák és könyvkiállítások segítségével vizsgáltam meg. Itt

elsősorban az intézménytörténeti és sajtótörténeti megközelítést alkalmaztam. Kiemelt figyelmet fordítottam az első magyarországi bibliofil egyesület működésére. Az 1920-ban megalakult *Magyar Bibliophil Társaság* kiadói, kiállítás-szervezői és könyvművészetet propagáló tevékenységét új szempontok és az újabban feltárt levéltári források (Békés Megyei Levéltár Kner-iratanyaga) segítségével mutattam be. A periodikák számbavételekor igyekeztem minden olyan időszak lapot felkutatni, amely a könyvszeretnek és könyvművészetnek valamilyen formában fórumot nyújtott. Az egyesületeknek és könyvkiállításoknak nem csupán a könyvtörténeti kutatásokra és a közizlésre gyakorolt hatását vizsgáltam meg, hanem a kultúrpolitikában játszott szerepükre is rávilágítottam.

Miután minden oldalról körbejártam a magyarországi bibliofil kultúra működését, a harmadik fejezetben egyetlen egy vállalkozó tevékenységének mikrotörténeti rekonstrukcióján keresztül végeztem el minden módszertani vizsgálatot. Bisztrai Farkas Ferenc kevésbé ismert két háború közötti kiadói és műpártolói pályaszakaszának részletekbe menő feltárása azért ígérkezett rendkívül izgalmasnak, mert a kultúrvállalkozó a bibliofil könyvek készítésének és népszerűsítésének csaknem mindegyik területével megpróbálkozott: nyomdát vásárolt, igényes könyveket és folyóiratokat adott ki, ezt követően önálló bibliofil sorozattal jelentkezett és kiállításokat rendezett, végül 1937-ben életre hívta a *Magyar Bibliofilek Szövetségét*. Közel tíz évig tartó sokoldalú kiadói tevékenységét a kivételes forrásadottságoknak köszönhetően – Bisztrai Farkas Ferencné Györffy Anna megőrizte férje iratait – csaknem teljes egészében sikerült rekonstruálnom.

A hosszabb esettanulmányból nem csupán a vállalkozó személyes motivációi, könyvekről alkotott nézetei váltak megismerhetővé, hanem az általa létrehozott szellemi alkotóműhelyek működésébe, illetve a megváltozott gazdasági körülményekhez alkalmazkodni próbáló kiadói stratégiákba is betekintést nyerhettünk. Mindeközben a bibliofil kultúra korábban bemutatott szereplőivel és folyamataival való összefüggések és különbségek is kirajzolódtak. Bebizonyosodott, hogy a kiadó vállalkozása menedzselése mellett annak szellemi, művészi irányvonalának alakításából is jelentős mértékben kivette a részét és a művészetek és irodalom pártolásának szándéka érdekében az anyagi kudarcoktól sem riadt vissza. A szép kiállítású könyvek létrehozására irányuló következetes törekvései közel tíz évig tartó kiadói megnyilatkozásai során mindvégig prioritást élveztek. A támogatásával megjelentetett könyvek és folyóiratok a 20. század elejei hazai nyomda- és könyvművészet, irodalom és művészettörténet-írás kiemelkedő alakjainak biztosítottak bemutatkozási lehetőséget.

Eredmények

Az eddig ismert források és szakirodalom eredményeinek felhasználása mellett a dolgozat számos új kutatási eredményt hozott. Egyrészt a már meglévő anyagokat újabb adatokkal bővítettem és új szempontok alapján vizsgáltam meg (Tevan, Táltos rt, Amicus, Könyvbarátok Szövetsége, Magyar Szemle Társaság, Magyar Bibliophil Társaság stb.), másrészt az általam feltárt források segítségével teljesen új kutatásokat is elvégeztem (Biró Miklós, Sacelláry Pál, Kellner István, Szemlér Lőrinc, Libellus, Uj Szin, Bisztrai Farkas Ferenc, Magyar Bibliofilek Szövetsége, Magyar Könyv- és Reklámművészek Társasága, Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállítás stb). Ezek eredményei nem csupán a könyvtörténeti diszciplínának, hanem más tudományterületek számára is (pl. művészettörténet, gyűjtéstörténet, sajtótörténet) újdonsággal szolgálnak.

A disszertáció elsődlegesen alapkutatás, de a komplex megközelítési mód és az új összefüggések lehetővé tették, hogy tág kontextusban mutassam be a modern bibliofiliát. A különböző szempontok és módszerek alkalmazásának eredményeként világosan kirajzolódott, hogy a szűk körű művészi könyvkiadás néhány tucat tipográfus-nyomdász, kiadó, könyvtervező, könyvbarát és kritikus példátlan szakmai összefogásának köszönhetően a két háború közötti kultúra egyik fontos tényezőjévé vált (kiállítások, társaságok, külföldi sikerek). A művészi kiállítású és irodalmi szempontból igényes könyvek létrejöttének hátterében nem csupán a divat és az újabb üzletlehetőségek, hanem a művészet terjesztésének, az ízlés fejlesztésének századforduló óta jelen levő szándéka és ethosza állt. A kultúra propagálásának igénye a trianoni traumát követően még inkább felerősödött.

Egyértelműen bebizonyosodott, hogy a 19. század végi és 20. század elejei visszhangtalan próbálkozásokat követően az 1910-es évek második felében fogalmazódott meg és talált követőkre az a szándék, hogy Magyarországon is teret kell engedni a legújabb könyvművészeti törekvéseknek és elő kell mozdítani a művészi és irodalmi szempontból igényes hazai könyvek készítését és gyűjtését. Ekkoriban teremtdtek meg a feltételei a szép könyvek előállításának és kedvezőbb fogadtatásának. A folyamatban a polgári műgyűjtés térnyerésének is fontos szerepe volt. A 19. század végi gazdasági fellendülés nyomában megnövekedett azoknak a polgári származású gyűjtőknek a száma, akik érdeklődése intellektuális, esztétikai és gazdasági megfontolásból a szellemi és művészi értéket képviselő modern könyvek felé fordult. A régi ritka magyar könyvek piacának beszűkülésével, újabb gyűjtési területek vívtak ki maguknak népszerűséget. Ennek nyomában felértékelődött a hazai és külföldi kortárs amatőr-bibliofil könyvek gyűjtése.

A magyarországi könyvművészet és modern bibliofília fejlődése, amelyben a háború és a forradalmak okoztak törést, az 1920-as évek legelején gyorsult fel. Erre az időszakra tehető a kortárs grafikusok és könyvtervezők közreműködésével készült magas művészi színvonalú amatőr-bibliofil könyvek megszorodása és divatja. A kedvező folyamatnak a gazdasági fejlődés lelassulása, az 1929-es világgazdasági válság, majd a második világháború vetett gátat. A 20-as évek első harmadától azok a kisebb kiadói műhelyek, amelyek élen jártak az átlagosnál jóval költségesebb művészi könyvek készítésében forgótőke és fizetőképes kereslet hiányában sorra tönkrementek, vagy felhagytak a könyvművészeti szempontból igényes könyveik megjelentetésével. A 30-as években már csak egy-két tőkeerősebb, vagy több lábon álló vállalkozás engedhette meg magának, hogy alkalmanként kiadjon egy-egy kifogástalan kiállítású kiadványt (pl. Hungária rt). Egyfajta alternatívát jelentettek a tagsági alapon és klubszerűen működő könyvbarát/kiadói hálózatok (Könyvbarátok Szövetsége, Magyar Szemle Barátai Szövetsége). A hazai könyvművészet, könyvszeretet és könyvgyűjtés előmozdításának céljával megalakult egyesületek (Magyar Bibliophil Társaság, Magyar Bibliofilek Szövetsége) a tagok alacsony létszáma miatt nem tudtak hosszabb távon sikeresen működni és hatékony munkát kifejezni.

A gazdasági, politikai, társadalmi és kulturális folyamatok kedvezőtlen alakulása következtében Magyarországon nem tudott megizmosodni egy olyan fizetőképes könyvfogyasztó réteg, amelyben kialakult volna a szép, művészi értékű könyvek vásárlása és gyűjtése iránti kulturális és szellemi igény. Ugyan voltak olyanok, akik foglalkozásuknál vagy érdeklődésüknél fogva támogathatták volna a szép könyvek létrejöttét, ők azonban nem rendelkeztek megfelelő jövedelemmel. A tehetősebb középosztálybeli és nagypolgári rétegekből viszont gyakran hiányzott a szép könyvek gyűjtése és megbecsülése iránt megmutatkozó fogékonyság. De a gazdasági és politikai bizonytalansággal terhes korszakkal, a totalitárius rendszerek térnyerésének fenyegetése sem kedvezett a könyvgyűjtés költséges és elmélyedést igénylő passziójának.

Mindezek fényében még inkább felértékelődik azoknak a személyeknek a korszak kulturális és szellemi életében betöltött áldozatkész szerepe, akik a magyarországi bibliofília kibontakozásában élen jártak. Annál is inkább, mert a dolgozatban bemutatott könyvbarátok jelentős része nem csupán egy területen volt jelen, hanem a könyvek tervezésével, kiadásával, árusításával vagy éppen gyűjtésével párhuzamosan cikkek és könyvek írásával, periodikák megindításával, előadások tartásával, kiállítások szervezésével és egyesületekben való tevékeny részvételével is hozzájárult a bibliofil kultúra létjogosultságának legitimálásához.

A korszak elismert tipográfusainak és grafikusművészeinek illusztrációival és könyvdíszzeivel napvilágot látott kötetek, amelyek a hazai könyvtermésnek csupán egy kis részét tették ki, külföldi megmérettetésben is kiállták a próbát és a fejlettebb nyomtatványkultúrával rendelkező nyugat-európai országokban, ott ahol a magyarországinál jóval nagyobb igény és fogadókészség volt a szép könyvek iránt, azonnal megbecsülésre találtak (nemzetközi könyvkiállítások, külföldi szaksajtóban megjelenő cikkek, díjak). De a szakma kiterjedt belföldi propaganda tevékenységének köszönhetően (könyvverseny és könyvkiállítás) a nagyobb példányszámban megjelenő és szélesebb körben terjedő „közönséges” kötetek színvonalára is hatással voltak (Magyar Szemle Társaság, Officina, Pantheon stb). Ha Kner Imre vágyálma a széles olvasóközönségnek szánt művészi igényű tömegkönyvek hazai meghonosodásával kapcsolatban nem is vált valóra, egyre jobban elterjedt az a szemlélet, hogy a kiadók könyveik megtervezéséhez és illusztrálásához grafikusművészeket, könyvtervezőket kérnek fel. Ez a gyakorlat élt tovább az ötvenes-hatvanas években készült könyveknél is. Ezzel a hatással a dolgozat már nem foglalkozik, de a kutatás itt folytatható lenne.

Bár a kutatómunka során a lehető legtöbb kötet mennyiségi és minőségi vizsgálatát elvégeztem, bőven maradt még tennivaló ezen a téren is. A korszakhatárok kitágításával érdemes lenne összeállítani a könyvművészeti és bibliofil szempontból jelentős 19–20. századi könyvek korpuszát. A munkát Varga Sándor Frigyes és Milhoffer Alajos *A magyar bibliofil kiadványok bibliográfiája* című kéziratának kiegészítésével lehetne elvégezni. Ez arra is lehetőséget teremtene, hogy megállapítsuk, hogy a könyvtermésnek mekkora hányadát tették ki a bibliofil könyvek.

Publikációk és előadások az értekezés témakörében

Szerkesztett kötet

„Aki nem ír, hanem úr.” Bisztrai Farkas Ferenc emlékezete. Tanulmányok, visszaemlékezések, dokumentumok. Szerk., sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta Farkas Judit. Bp., Ráció kiadó, 2007.

Tanulmányok

Két bibliofil vállalkozó: Reiter László és Kellner István. Ars Hungarica 2011. 37. évf., 4. sz. 32–54.

„Ebben a társaságban együtt szeretnők látni a könyv minden barátját, kultuszának minden odaadó hívét” A Magyar Bibliophil Társaság története (1920–1949) I–II. Magyar Könyvszemle 2011. 127. évf., 3. sz. 341–358; 4. sz. 483–497.

Erotika és bibliofília. Kellner István tiltott könyves tevékenysége az 1920-as években. Korunk 2010. 3. folyam, XXI/3. (A kommunikáció történetei c. szám) 89–95.

Ars Hungarica. Bisztrai Farkas Ferenc és a két világháború közötti művészeti könyvkiadás. In: *„Aki nem ír, hanem úr.” Bisztrai Farkas Ferenc emlékezete. Tanulmányok, visszaemlékezések, dokumentumok.* Szerk., sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta Farkas Judit. Bp., Ráció kiadó, 2007. 24–82.

Bisztrai Farkas Ferenc és a bibliofil könyvkiadás. Adalékok a két világháború közötti magyar könyvkultúra történetéhez. Korall. Társadalomtörténeti folyóirat 2002. 10. december (Divat, fogyasztás, anyagi kultúra c. szám) 163–186.

Konferencia előadások

Erotobibliomán a vádlottak padján. Kellner István tiltott könyves tevékenysége az 1920-as években. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület 2009. évi *A kommunikáció történetei* című konferenciája. Miskolci Egyetem, BTK.

Az első magyar Villon-kötet. A 30-as évek bibliofil könyvkiadója. Bisztrai Farkas Ferenc centenáriumi emlékülés, 2003. Magyar Tudományos Akadémia.